

Феденко О.В.*

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ОЦІНКИ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОЇ ОБСТАНОВКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розглянуто питання необхідності подальшого вивчення особливостей методики оцінки воєнно-політичної обстановки в сучасних умовах.

Ключові слова: воєнно-політична обстановка, воєнно-політичні відносини, інтереси і можливості сторін, оцінка воєнно-політичної обстановки.

Рассмотрено вопросы необходимости дальнейшего изучения особенностей методики оценки воєнно-политической обстановки в современных условиях.

Ключевые слова: воєнно-политическая обстановка, воєнно-политические отношения, интересы и возможности сторон, оценка воєнно-политической обстановки.

The issues of further studying of peculiarities of evaluating methodology of the military-political situation in modern conditions are being reviewed in the given article.

Key words: military-political situation, military-political relations, interests and capabilities of the sides, evaluation of military-political situation.

Сучасний світовий суспільний розвиток характеризується істотними змінами. Вони настільки масштабні й динамічні, що вимагають серйозного переосмислення, комплексного і глибокого аналізу всіх факторів і тенденцій, що зумовлюють і визначають розвиток світового співтовариства, напрацювань адекватної оцінки міжнародних відносин у всьому їх різноманітті, суперечливості і складності.

Знаходячись в основі процесів глобалізації єдиний світовий ринок і ліберальна економічна доктрина в сукупності з утворенням глобального інформаційного простору з вільним доступом зумовили наступні головні ознаки формування нової системи міжнародних відносин.

По-перше, спостерігається стійке зростання важливості зв'язків і потоків ресурсів, а також пов'язаних з цим процесів їх формування, направлення і контролю.

По-друге, недолік того або іншого ресурсу в цих умовах компенсується інтенсивністю «комунікацій», тобто зв'язків суб'єкта в системі міжнародних відносин, що дають йому доступ до цього ресурсу.

По-третє, нездатність традиційних систем державного управління контролювати ту або іншу активність своїх громадян і організацій в системі глобальних зв'язків [1].

Проблеми національної безпеки у всі часи і в усіх куточках нашої планети були, є і ще значний час будуть надзвичайно актуальними. Екологічні, технічні, етнічні, соціальні, ідейні, політичні і економічні зрушення, що відбуваються постійно, детермінують зміни

* кандидат політичних наук, доцент кафедри військової розвідки Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного ЗС України

конфігурації могутності країн та їх взаємовідносин, створюють нові виклики та зумовлюють пошуки адекватних відповідей.

За 50 років після Другої світової війни в середніх (25-30) та малих (більш 400) війнах, які охопили не менше країн, ніж було у великій війні, загинуло більш ніж 40 млн. чоловік, більш ніж 30 млн. виявились біженцями, що співставно до жертв світових війн [2].

Вищезгадане дозволяє впевнено виділити військову сферу життя суспільства як одну з найважливіших, а військову складову національної безпеки України, відповідно, як одну з пріоритетних.

Роль військового фактору в національній обороні та у міжнародних відносинах XXI ст. буде залишатись ваговою, особливо з урахуванням появи нових ядерних держав та постійною модернізацією збройних сил більшості ведучих країн світу [3].

Вихідними даними при опрацюванні змісту та планів військового будівництва виступає сукупність таких основних положень: оцінка воєнно-політичної обстановки (ВПО), військові загрози для кожної держави та воєнні прагнення його керівників. Це, у свою чергу, викликає необхідність усебічного теоретичного осмислення воєнної безпеки як системи, що дозволяє, з одного боку, здійснити об'єктивну оцінку її стану, а з іншого боку - виробити рекомендації для підвищення її ефективності в сучасній воєнно-політичній обстановці, оцінка якої, у свою чергу, має важливе значення для всієї системи національної безпеки. Історичний досвід переконливо свідчить, що ефективність воєнної безпеки багато в чому визначається науковим рівнем оцінки стану ВПО і глибиною прогнозування її розвитку [4; 5; 6].

Сформульовані на цій основі висновки враховуються при формуванні воєнної політики і воєнної доктрини держави, обґрунтуванні напрямів розвитку збройних сил, аналізі військових приготувань імовірного супротивника, оцінці співвідношення сил у світі в цілому, на театрах воєнних дій і стратегічних напрямках. Оцінка ВПО має важливе значення і для з'ясування характеру сучасних воєн, конфліктів і способів їхнього ведення, а також для обґрунтованого пошуку ефективних напрямків підвищення бойової готовності ЗС і впровадження заходів щодо планування і підготовки країни до відбиття агресії [7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16].

Доречно привести з цього приводу думку провідних західних фахівців щодо оцінки ВПО. В.Плетт зазначає, що «... вона необхідна головним чином для того, щоби допомогти відповідальним керівникам розробляти та здійснювати заходи із забезпечення національної безпеки у мирний час, а під час війни – забезпечити керівництво військовими діями і підготовку стратегічних планів на післявоєнний період...» [17]. Важливість оцінки відмічали у своїх роботах Н. Макиавеллі і Р. Хілсмен [18; 19].

Таким чином, важливим структурним елементом воєнної безпеки, який виконує роль своєрідної зв'язуючої ланки між її теоретичним змістом і практичними потребами виступає ВПО. Усе це зумовлює необхідність подальшого і систематичного вивчення і уточнення змісту і структури ВПО, удосконалювання організаційно-технічного механізму її оцінки і прогнозування. Будучи складним утворенням, в якому тісно переплітаються процеси і явища у сфері міжнародних відносин, внутрішньої і зовнішньої політики окремих держав і їх коаліцій, ВПО характеризується динамізмом, багатообразністю тенденцій, форм прояву тощо. Тому класифікація всіх компонентів і їх параметрів (станів), які утворюють воєнно-політичну обстановку, являє собою достатньо складну проблему. Однак основними вихідними, базисними явищами, що детермінують воєнно-політичну обстановку, являються воєнна політика і воєнно-політичні відносини [9; 11; 13; 14; 16].

Воєнна політика як складова частина входить до діяльності основних суб'єктів політики, як сфери взаємодії між ними, пов'язану, насамперед, з проблемою завоювання, ут-

римання і використання державної влади, а також – реалізації визначення інтересів, політичних цілей. Вона безпосередньо пов'язана з військовим будівництвом, створенням збройних сил, їх підготовкою і застосуванням для досягнення політичних цілей, служить для забезпечення корінних інтересів і самого існування відповідних держав. Воєнна політика держав конкретизується в їх воєнних доктринах, військовій стратегії і в практиці військового будівництва. У кінцевому підсумку сутність воєнної політики будь-якої держави (політичної партії) зводиться до покладеної в її основу концепції підготовки і використання військових засобів для досягнення політичних цілей.

Основні положення воєнної політики, що торкаються характеру сучасної війни, розуміння задач держави в можливому військовому зіткненні, способів їх вирішення, а також напрямку підготовки країни і збройних сил до війни, становлять ідейно-політичну основу воєнної доктрини. Але функції воєнної політики щодо воєнної доктрини не обмежуються лише формуванням її основних положень. Прогнозуючи розвиток ВПО в світі і в окремих регіонах, використовуючи найновіші висновки воєнної науки, вона періодично, за необхідністю вносить до змісту воєнної доктрини відповідні зміни і доповнення [12].

Саме тому останнім часом деякі провідні країни світу, блоки і організації переглянули чи переглядають свої доктрини, стратегії і концепції щодо застосування ЗС та засобів збройної боротьби (США, РФ, Франція, ФРН, НАТО, ОДКБ тощо).

В сучасних умовах, на думку керівництва Альянсу, в новому варіанті Стратегічної концепції повинно бути значно розширена сфера застосування ст.5 Вашингтонського договору (1949) за рахунок задіювання коаліційного військового потенціалу не тільки для відбиття «воєнної агресії» проти НАТО, але і в інтересах протидії терористичним і іншим асиметричним загрозам, забезпечення учасникам організації вільного доступу до енергетичних ресурсів [1].

Реалізація планів і програм військового будівництва породжує певний вид політичних відносин. Ці відносини, які не пов'язані безпосередньо з військовими діями, являють собою воєнно-політичні відносини [9; 10].

Глибоке дослідження, наукове осмислення і аналіз ВПО займають особливе місце серед найважливіших проблем воєнної політики і воєнної науки. Ця проблема завжди притягувала значну увагу воєнно-теоретичної думки. Однак до останнього часу суть і зміст ВПО розглядалися в основному в рамках військової стратегії і оперативного мистецтва, тобто воєнної науки. Разом з тим виключна складність, багатоплановість і динамізм історичного розвитку людства, різке зростання складності і багатоманітності соціально-політичних процесів і явищ вимагають більшої уваги до аналізу ВПО [1; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 20].

Що ж входить до поняття «воєнно-політична обстановка»? ВПО являє собою політичне утворення, і це має вирішальне значення для розуміння її сутності. Так, ще М.В.Фрунзе писав: «Коли ми вдивляємося у положення інших держав, ми бачимо, як з кожним днем сфера політики все тісніше і тісніше переплітається зі сферою воєнної діяльності. Стратегія у вузькому воєнному розумінні цього слова являється частиною стратегії політичної. Тому і, як висновок з цього, нам потрібно заглибитись у всю сферу політичної діяльності як внутрішньої, так і міжнародної. Тут, в цій ділянці, ми знайдемо ключ до багатьох питань суто воєнного порядку...» [11]. Дане визначення і зараз трактується як базове значною кількістю військових дослідників.

Ю.Я.Киршин під воєнно-політичною обстановкою розуміє «...відповідний стан політичних відносин класів, партій, націй, держав та їх коаліцій, який безпосередньо зв'язаний із підготовкою та можливим використанням ними засобів збройної боротьби...» [13].

Інше бачення цього поняття у В.М.Баринкіна, що це «...історично конкретна сукупність умов та факторів, які зв'язані з розстановкою воєнно-політичних сил, характером їх дій та станом відносин між ними, використанням воєнної сили у політичних цілях...» [14]. Є й інші погляди [1; 9; 10; 11; 15; 16].

Виходячи з вищезазначеного, пропонуємо під воєнно-політичною обстановкою розуміти стан відносин між державами та коаліціями держав (націями, політичними партіями), а також контрольованих ними військовими організаціями, формуваннями, угрупованнями, що відображає на даний момент розстановку, співвідношення та взаємодію військових, економічних, політичних та інших сил і характеризує ступінь напруги цих відносин у даному регіоні (державі) або у світі в цілому.

Як бачимо, сутність ВПО виражається двома діалектично взаємозв'язаними ознаками, які надають їй нову якісну визначеність. По-перше, вона є результатом і процесом політичної взаємодії сторін; по-друге, ця діяльність проводиться із застосуванням військових засобів збройного насилля. Провідне місце в даному співвідношенні належить політичній стороні, яка визначає принципові особливості використання військової сили для досягнення поставлених цілей (загрозу або пряме її застосування, відмова від військових засобів).

Для повної оцінки ВПО необхідно виявити ті фактори (умови, обставини), які утворюють конкретну воєнно-політичну обстановку, формують конкретний тип (характер) воєнно-політичних відносин (союзницькі, дружні, партнерські, нейтрально-очікувальні, напружені, конфронтаційні, ворожі), визначають їх стан і тенденції змін. До них насамперед належать:

▼ суб'єкти (сторони) воєнно-політичних відносин – політичні сили, які мають у своєму розпорядженні військові засоби і здатні використовувати їх у політичних цілях;

▼ геополітичне положення сторін (територія, кордони, ресурси тощо);

▼ позиції й особисті якості політичних лідерів і військового керівництва, його готовність до рішучих дій, схильність до авантюризму, негайного застосування військової сили чи очікування компромісів;

▼ можливості сторін (економічні, демографічні, науково-технічні тощо), стан і тенденції розвитку суспільної свідомості, характер воєнно-політичної пропаганди («інформаційно-психологічної війни»), стан ідеологічної боротьби воєнно-політичних сил; підтримка (неприйняття) широкими масами воєнної політики, яка проводиться керівництвом держав;

▼ воєнно-політичні дії, які застосовують суб'єкти ВПО для досягнення своїх політичних цілей (демонстрація сили, застосування сили в різних формах і масштабах, роз'єднання конфліктуючих сторін, виведення військ з чужих територій і участь у переговорах, встановлення перемир'я, скорочення озброєнь тощо)

▼ воєнно-політичні сили (нації, держави, їх коаліції, а також створені ними державні військові організації: ЗС, інші військові формування, військові союзи та їх сукупний потенціал, кількість і якість ЗС, їх склад, стан, дислокація, можливості);

▼ воєнно-політичні інтереси, цілі, наміри та дії воєнно-політичних сил, плани та воєнні доктрини, концепції, тенденції змін їх характеру;

▼ воєнно-політичні відносини сторін (мирного співіснування, військової конфронтації, збройної боротьби між конфліктуючими сторонами; відносини співпраці, взаємодопомоги, єдності між союзними та дружніми силами; відносини невторчання, нейтралітету), їх характер [5; 6; 7; 10; 11; 14; 15; 17; 18; 20; 21].

Об'єктивний зміст воєнно-політичних відносин визначається співвідношенням інтересів і потреб задіяних сторін. Найбільш суттєвими є такі групи інтересів:

- геополітичні інтереси (визначаються територією, сировинними та енергетичними ресурсами країни, кількістю і якістю народонаселення, рівнем розвитку комунікаційної інфраструктури держави тощо);

- політико-ідеологічні (формуються під впливом політичної системи суспільства, особливостей організації державної влади, запропонованих нею політичного режиму і політичного курсу, панівної ідеології, рівня розвитку засад духовного плюралізму, релігійних чинників тощо);

- етнонаціональні (інтереси збереження і розвитку етнічних груп на історичній території заселення, набуття ними ознак політичної незалежності, в тому числі шляхом формування власної державності, інтереси возз'єднання розділених етносів, захисту споріднених національно-етнічних груп, що проживають за межами етнодержавного утворення, інтереси діаспори тощо);

- соціально-економічні (виробничі, коопераційні, торгові, транспортні інтереси тощо).

Необхідно підкреслити, що різноспрямовані інтереси, як правило, суперечливо діють на систему воєнно-політичних відносин і на воєнно-політичну обстановку в цілому [6; 15].

Завдяки сучасній відкритій системі глобальних зв'язків принципово відмінні по своїх характеристиках суб'єкти міжнародних відносин стають рівнозначними з погляду формування військово-політичної обстановки. В цілому у всьому різноманітті суб'єктів можна виділити три основні групи.

До першої групи відносяться держави і їх об'єднання - міждержавні організації, блоки і коаліції, до другої - провідні корпоративні структури, що мають національну, або транснаціональну приналежність і що діють в глобальному ринковому просторі. Третю групу складають різноманітні недержавні суб'єкти, що діють, на відміну від корпорацій, в основному поза глобальним ринком від організацій гуманітарного характеру до кримінальних і екстремістських структур. Водночас, варто зазначити що через відмінність організаційних структур і їх ресурсів, а також довгострокові і короткострокові завдання перерахованих груп суб'єктів, перспективи формування світового порядку і військово-політичної обстановки визначатимуться характером перерозподілу ролей і функцій між ними [22].

Головний інтерес будь-якої політичної сили чи то класу, нації, партії або держави, міститься в її самозбереженні, забезпеченні вигідних умов свого існування і розвитку. Але, крім цього, для неї характерне прагнення до розширення свого впливу, захоплення провідної ролі, завоювання нових позицій і навіть до встановлення економічного і політичного панування. Ці дві тенденції – самозбереження і розширення впливу (експансія) – знаходять своє відображення у відповідних політичних і воєнних доктринах, довгострокових і найближчих цілях, конкретних планах дій.

Так, на рубежі другого тисячоліття США, утримуючи позиції найпривабливішого інвестиційного майданчика глобальної економіки з опорою на військову силу, фінансову потужність і інформаційну експансію, забезпечили собі можливість формувати військово-політичний «порядок денний» для решти держав.

В цілому, в першому десятилітті XXI століття сформувалося декілька геополітичних проектів (США, Китай, ЄС), що задають різні моделі формування військово-політичної обстановки. Як бачимо, всі ці три моделі співіснуюватимуть і конкуруватимуть на міжна-

родній арені, а домінування тої або іншої на певних тимчасових інтервалах залежатиме від перерозподілу ролей і функцій між державами, корпораціями і неурядовими суб'єктами, суб'єктами так званої «третьої групи» [1; 22].

Вагомий вплив на характер воєнно-політичних відносин і змін ВПО надають, як ми спостерігаємо, демографічні, науково-технічні, морально-психологічні й особливо воєнно-економічні, інформаційні і власне військові можливості сторін. У сучасних умовах, не володіючи достатньо високим воєнним і економічним потенціалом, неможливо ефективно впливати на розвиток ВПО.

Наприклад, найбільший вплив на розвиток ситуації в сучасній Європі надають:

✓ нарощування зусиль США по закріпленню своєї військової присутності в Східній Європі і досягнення стратегічної переваги над РФ;

✓ активізація діяльності керівництва НАТО по глобалізації функцій Альянсу і закріплення його провідної ролі в системі європейської безпеки;

✓ розвиток військових можливостей ЄС і розширення його участі в операціях кризового реагування;

✓ загострення конкурентної боротьби між об'єднаною Європою і США, а також загострення конкурентної боротьби за лідерство і сфери впливу;

✓ посилення дії на європейську безпеку нетрадиційних загроз (міжнародний тероризм; розповсюдження ЗМУ, технологій і матеріалів для його виробництва; незаконна торгівля зброєю, наркотиками; неконтрольована міграція населення) [1; 22].

Кількісні характеристики збройних сил, як видно з прикладу, впливають на ВПО, однак сьогодні все більшого значення набувають якісні і структурні особливості збройних сил, економічні і природні ресурси країни, інформаційна, технічна і морально-психологічна переваги держави над іншими суб'єктами воєнно-політичних відносин. При цьому важливо правильно оцінювати свої і чужі можливості, порівнювати їх з відповідною обстановкою і намірами сторін, прогнозувати ситуацію і на цій основі повністю використовувати наявний потенціал.

Фактором, що формує воєнно-політичні відносини (духовні і матеріальні), виступають воєнно-політичні дії, які можуть носити чисто військовий характер (бойові дії), а також приймати форму миротворчої діяльності [14].

Таким чином, серед багатьох факторів, що впливають на воєнно-політичні відносини, в якості визначальних (детермінуючих) виділяються своєю «вагою» і значимістю два: співвідношення сил між суб'єктами воєнно-політичних відносин, а також характер і зміст їх воєнних доктрин (концепцій).

Для правильного аналізу і оцінки ВПО важливо встановити чітку градацію її можливих станів і критеріїв, що дозволяють їх визначати (фіксувати): за сферою дій, за її масштабами, за ступенем гостроти обстановки, за ступенем стійкості та змін [11; 14].

За сферою дій воєнно-політична обстановка виступає як сторона (зріз) внутрішньої політичної обстановки в державі (її частині) і зовнішньої міжнародної обстановки в будь-якому регіоні або в світі в цілому. За масштабами, кількістю учасників, ширині дій умов і факторів, що визначають ВПО, слід розрізняти:

✓ ВПО в світі в цілому – світову ВПО;

✓ ВПО в окремому крупному регіоні – регіональну ВПО (наприклад, в Європі);

✓ ВПО в окремій країні – локальну ВПО;

✓ ВПО в частині країни (в окремому районі) [13; 14; 15].

ВПО на всіх рівнях розглядається як частина міжнародної обстановки. Саме тому основними воєнно-політичними силами є держави та їх угруповання (коаліції).

На світовому рівні на формування ВПО впливають найбільш розвинуті держави світу, військово-політичні союзи держав, їх економічні об'єднання, а також різні міжнародні сили.

ВПО регіонального рівня складається в результаті діяльності воєнно-політичних сил, перш за все, всього регіону, основних держав, регіональних угруповань країн, їх військово-політичних союзів, економічних та політичних об'єднань. Крім того, на формування ВПО цього рівня впливають держави та їх угруповання й інших регіонів, які мають тут свої політичні інтереси та цілі і домагаються їх здійснення військово-політичними засобами.

За ступенями гостроти ВПО класифікується:

а) у мирний час: спокійна (звичайна), виникнення напруженості, загострена (напружена), кризова;

б) у воєнний час: у стані збройного конфлікту, у стані війни [14; 15].

Перехід від однієї стадії до іншої визначає якісний стрибок в інтенсифікації відносин конфліктного характеру. У рамках одного стану ВПО одна або обидві конфлікуючі сторони можуть здійснювати кроки, які сприяють нагромадженню або зменшенню інтенсивності конфліктних відносин і тим самим змінювати фазу ВПО. У той же час прив'язка обстановки до певного стану та фази не означає, що та чи інша держава буде діяти в точній відповідності із запропонованою класифікацією. Суб'єкт ВПО може здійснювати ескалацію та деескалацію своїх дій, минаючи певні фази і навіть стани ВПО. В умовах звичайної обстановки конфліктні ситуації відсутні. Однак, економічні, енергетичні, політичні та інші інтереси країни можуть привести до загострення протиріч, що може викликати посилення напруженості ВПО.

При оцінці ВПО слід враховувати, що в розвитку військового конфлікту спостерігаються шість фаз: приховане зародження конфлікту, загострення напруженості, початок силових дій, криза, військові дії (розв'язання кризи), відновлення миру [14; 21].

Перечисленні стани не можна розглядати як обов'язкові стадії розвитку військового конфлікту. На воєнно-політичний процес впливають різні фактори. У тому числі немалу роль відіграє і фактор випадковості. Крім того, протилежні і взаємодіючі сили, як правило, не розкривають своїх дій. Застосовуючи різні форми і способи інформаційних протиборств, вони маскують справжні наміри, реальні можливості їх втілення, прагнуть проводити воєнно-політичні акції, використовуючи фактор несподіванки [14].

Треба зауважити також, що ефективно формування військово-політичної обстановки буде, на нашу думку, ґрунтуватися на співпраці державних структур, національних бізнес-структур і організацій «нового», мережевого типу, сприяючих просуванню національних інтересів. Перераховані аспекти обумовлюють також поступовий перехід від чіткої класифікації військово-політичних ситуацій в рамках конфліктного спектру і блокового протистояння до міжнародних «проблем», які можуть одночасно мати ознаки різних ступенів військово-політичної ескалації [1; 22].

Аналіз терміну «оцінка ВПО» дає нам підстави визначити її як специфічний процес пізнання найбільш характерних явищ, тенденцій та закономірностей цих явищ на підставі визначеної системи принципів, методів та критеріїв в інтересах практичних цілей суб'єкта політики [9; 10; 11; 13; 14].

Таким чином, головна мета оцінки сучасної ВПО в умовах мирного часу полягає в тому, щоб визначити актуальні джерела воєнної небезпеки, характер воєнної загрози державі і, відповідно, розробити ефективні контрзаходи щодо її нейтралізації з метою запобігати можливим збройним або небажаним варіантам розвитку даної ситуації. В умовах воєнного часу необхідно визначити, які фактори обстановки можуть рішучо вплинути на хід та результати збройного конфлікту (війни).

Список використаних джерел:

1. Марков Н. Факторы формирования военно-политической обстановки в мире в первой половине XXI века // Зарубежное военное обозрение. - 2005. - № 1. - С. 2-8.
2. Серебрянников В. Социология войны. - М.: изд-во «Ось-89», 1998. - 317 с.
3. Сорокин К. Геополитика современного мира и Россия // Политические исследования. - 1995. - №1. - С. 7-27.
4. Костенко Г. До питання про стратегію воєнної безпеки суспільства і держави // Військо України. - 1995. - №3-4. - С. 12-13.
5. Долныкова Р. Методология и методика прогнозирования внешней политики не социалистических государств. - М.: Наука, 1986. - С. 18-248.
6. Китаев Н., Рыбкин Е. Противоборство сил прогресса и реакции в современном мире. - Минск: изд-во «Университетское», 1986. - 174 с.
7. Бакуменко Ф., Смолянський В., Єзерський М.Р., Корчагін І. Методика прогнозування і оцінки противника в операції і бою. - Академія Збройних Сил України. - Київ: АЗС України, 1996. - 58 с.
8. Требін М. Армія наступного сторіччя: можлива модель для України // Людина і політика. - 2000. - №2. - С. 39- 44.
9. Амирян В. Военно-политическая обстановка: методология и методика оценки: Автореф. дис. д-ра филос.наук:09.00.10/ГАВС. - М., 1992. - 44 с.
10. Амирян В. Методологические проблемы исследования военно-политической обстановки. - М.: ВПА, 1990.- 166 с.
11. Данилов В., Молостов Б. Военно-политическая обстановка: проблемы анализа и оценки // Военная мысль. - 1989. - №3. - С. 13-21.
12. Барынькин В. Планирование военного строительства: опыт и современность // Военная мысль. - 1995. - №3. - С. 12-20.
13. Киршин Ю.Я. Оценка военно-политической обстановки: некоторые вопросы методологии и методики // Военная мысль - 1980. - №2. - С. 14-22.
14. Барынькин В. Оценка военно-политической обстановки: методологический аспект // Военная мысль. - 1999. - №5. - С. 23-30.
15. Смолянук В. Воєнно-політична обстановка як ключова категорія воєнно-політичного аналізу та тенденції її розвитку // Народна армія. - 8 грудня, 1999. - С. 7.
16. Данилов В.Н. Оценка военно-политической обстановки в структуре военной политологии // Военная мысль. - 1991. - №4. - С. 34-36.
17. Плэтт В. Стратегическая разведка. Основные принципы. - М.: Издательский Дом «ФОРУМ», 1997. - 376 с.
18. Никколо Макиавелли. О военном искусстве. - М.: Гос-е военное изд-во Наркомата обороны СССР, 1939. - 222 с.
19. Хилсмэн Р. Стратегическая разведка и политические решения. - М.: Изд-во иностранной литературы, 1957. - 190 с.
20. Політологія. Кн. Перша: Політика і суспільство. Кн. Друга: Держава і суспільство / А. Колодій, В. Харченко, Л. Климанська, Я.Космина. - Київ: Ельга-Н, Ніка-Центр, 2000. - 584 с.
21. Клименко А. Методика оценки военных угроз и меры по их нейтрализации // Военная мысль. - 1995. - №5. - С. 26-34.
22. Витров В. Изменения военно-политической обстановки в Европе // Зарубежное военное обозрение. - 2008. - № 7. - С. 3-12.